Zöldi László

„Kutyából nem lesz szalonna."

Egy közismert mondásból hogyan lett bizonytalan eredetű szállóige?

A Metazin.hu utánközlő portálban találtam egy szólásmondást. Íme: „Kutyából nem lesz szalonna, de lehet-e a tartós béke érdekében létrehozott EU-ból olyan katonai nagyhatalom, amely legalább önmagát képes megvédeni az Egyesült Államok gyámkodása nélkül?" A jelenkori világpolitika rejtelmeivel foglalkozó gondolatmenet ugyebár kijelentő mondat, amelyben olvasható egy kérdés is. Ennek ellenére a végére nem kérdőjelet kellett volna biggyeszteni, hanem pontot. Csupán e nyelvhelyességi problémáért azonban nem érdemes idézni az Trump elnökkel küszködő Európai Unió gondját.

Arra nincs ugyan érvényes válaszom, hogy az idézett mondásnak mi köze van egy világpolitikai összefüggéshez, az viszont érdekel, vajon honnan származik a lépten-nyomon idézgetett mondat. De mielőtt a művelődéstörténeti nyomozásba kezdenék, nem árt tisztázni egy különbséget két hivatásrend között. Az újságírók meg-megrekednek a közmondásoknál, a politikusok viszont igyekeznek értéket, vagy legalábbis „értéket" kölcsönözni a régi szólásoknak. Az okfejtésekből így lesz szájról szájra szálló ige. Vagyis szállóige – geflügeltes Wort –, amelyet nem föltétlenül újságírók, hanem politikusok vesznek a nevükre. Ezzel magyarázható, hogy még mi, újságírók is hajlamosak vagyunk egy-egy közéleti személyiséget vélni a forrásnak. Holott az alapmondat egy kocsma kockás abroszánál vagy egy kávéház márványasztalánál is elhangozhatott.

Nem véletlen, hogy a magyar szállóige-szakirodalom egyik klasszikusa, Alexander Bernát filozófus szerint „A nép szállóigéje a közmondás, a művelt ember közmondása pedig a szállóige." Érdemes a két fogalom közti átmenetet is vizsgálni. Az alapmondat pályafutása ugyanis kalandos. Az írott forrásokban 1613-ban bukkant föl, amidőn a korszak legműveltebb magyarja, Pázmány Péter így fogalmazott: „Szalonna nem lészen kuvaszból." Az utókorból nézve feltűnő, hogy bíboros urunk, az ellenreformáció kezdeményezője nem a kutya kifejezést használta, hanem a birkák terelésére betanított kuvaszt. Elégedetlen lehetett a fogadtatással, mert finomított a fogalmazáson: „Perzseléssel szalonna nem lesz a kuvaszból." Nem az elkényeztetett ölebekre, még csak nem is a pocakot eresztett pincsikre utalt, hanem a nyargalászástól karcsú pásztorkutyákra.

Három évszázadig e pusztai jelentés jellemezte a közmondás- és szállóige-gyűjteményekben felbukkanó kutyás hasonlatokat. A szalonna állandó elem maradt bennük, a kutya rokon értelmű kifejezései pedig váltakoztak. Erdélyi János 1851-ben jegyezte föl, hogy „Van, mint a zsidónak szalonnája." Amire utalt a néprajzos kutató, az tulajdonképpen nincs is, elvégre a hagyománytisztelő zsidók nem esznek disznóhúst. Egyébként a Trianon előtti magyar nyelvű sajtóban a nincsséget és a kutyaságot jelző szólás tartalma azért nem vegyült, mert a kiegyezés utáni Osztrák-Magyar Monarchiában a magyar birodalomrész fele magyar, fele nemzetiségi arányát az asszimilálódó zsidók billentették a magyar oldalra. Trianon után azonban, a harmadára szűkített Magyarországon már nem volt szükség az elmagyarosodott zsidók segítségére az ország uralásában.

Székely István, a Hyppolit, a lakáj című film rendezője, évtizedek-kel később, idős emigránsként cikket írt egy izraeli magyar újságba. Idézem: „Az 1919-es fehérterror napjaiban az aszódi Fő utca házfalára ilyesféle feliratokat mázoltak: »Kutyából nem lesz szalonna – Zsidóból nem lesz magyar«" A házfalon olvasható jelmondatból kibontakozó szemlélet és hangvétel jellemezte a két világháború közti sajtót. De vajon a zsidók miért óvakodtak a sértéshústól? A mintegy háromezer éves magyarázat szerint Judea lakói a filiszteusok uralma alá kerültek, és az asszimilációt (a beolvadást) azzal hárították el, hogy az étkezésben különböztették meg magukat a hatalmon lévőktől. „A kutyából nem lesz szalonna." pedig más etnikumoknál és vallásoknál akár azt is jelentheti, hogy eszik a kutyahúst. Például a Távol-Keleten megtapasztalták, hogy a legkövérebb kutya hastáji rétegeiből sem fejthető le olyan vastag szalonna, mint a disznóéból.

A közmondás pályafutásában újabb állomást jelentett 1945. Először a moszkvai emigrációból hazatért Farkas Mihály belügyi államtitkár használta. Majd Rákosi Mátyás, a koalíciós kormány miniszterelnök-helyettese az országgyűlés elé terjesztette a VIII. törvény-cikkelyt, amelyet az újságírók Lex Sulyoknak neveztek el. A magyar kommunisták vezetője az egyik legjelentősebb politikai ellenfelére utalt, Sulyok Dezsőre. Ezt mondta róla: „Van még egy képviselő, aki 1935-ben a Nemzeti Egység Pártjának volt a tagja… Most aztán kiderült, hogy kutyából nem lesz szalonna." E mondattal kezdődött ama képviselők kiszorítása az országgyűlésből, akik a Horthy-korszakban a kormánypárt tagjai voltak.

Az úgynevezett szalámitaktika egyik kulcsmondata lett a szalonnás hasonlat. Egy forrás szerint Rákosi a Magyar Rádióban jelentette ki

1947. április 12-én, de ezt egyelőre nem sikerült ellenőrizni a hangarchívumban, csak korabeli újságcikkek nyomán következtethetünk rá. Ráadásul a negyvenes évek végén a teljhatalmat kiépítő diktátor többször is utalt a szólásmondásra, de akkor már inkább a kulákoknak (a módosabb gazdáknak) tartogatta. A közmondás 1945 utáni pályafutását úgy képzelem, hogy egy debreceni választási gyűlésen Farkas Mihály szóba hozta ama katonatiszteket, akik a két világháború közti hadseregben legföljebb kapitányi rangig vitték, és a háború éveiben kisebb-nagyobb szerepet játszottak a németellenes mozgalmakban. Ők lettek a demokratikus hadsereg kiképzői.

A negyvenes évek második felében már tábornoki fokozattal vezető pozíciókat töltöttek be a rendvédelmi szerveknél, amikor utolérte őket Tuhacsevszkijék sorsa. A cári hadsereg alacsony rangú tisztjei képezték ki ugyebár a Vörös Hadsereget, majd Sztálin a harmincas évek végén kivégeztette őket, nehéz helyzetbe hozta ezzel később a Hitler ellen küzdő szovjet csapatokat. Rákosi ösztönzésére a negyvenes évek végén Farkas Mihály honvédelmi miniszterként szervezte meg a kiképző tisztek perét, amelyben mintegy tucatnyi tábornokot ítéltek halálra és végeztek ki.

Ama bizonyos 1945-ös tömeggyűlésen a belügyi államtitkár Farkas Mihály fejtegetésére a tömegből kiabálta valaki, hogy a kutyából nem lesz szalonna, és erre reagált a szónok. Nem lepődnék meg, ha kiderülne, hogy Rákosi Mátyás az újságokban elolvasta a tudósításokat, és úgy találta, hogy a közmondásból szállóigét lehetne eszkábálni, ha a reakciósok és a demokraták ellentétévé élezné ki. Mindössze egy jelzőt kellett keresni a szalonnához, a reakciós kutyából tehát nem lett demokratikus szalonna. A tudatosság miatt akár Rákosinak is adhatnánk az elsőséget, bár kétségtelen, hogy időbelileg Farkas Mihályé az elsőség. A közmondásban rejlő szállóige-lehetőség felismerése viszont Rákosi Mátyásé.

A Kádár-korszak második felében, a múlt század nyolcvanas éveiben a rendszer irányítói már kevésbé élezték a társadalmi csoportok közti feszültségeket. A nyilvánosságban alig használták az ellenségképzéshez illő hasonlatot. Az ellenzékiek viszont éppen vele jellemezték az értelmiségi közérzetet és a társadalmi-gazdasági folyamatok megreformálhatatlanságát. Mint a bejegyzésem utáni összeállításból kibontakozik, többen is Tamás Gáspár Miklósnak tulajdonítják az immár sokadszor hozzácsapott, többnyire jelzőkkel dúsított jelentéstartalmat. 1988. november 13-án, a Jurta Színházban arról beszélt az SZDSZ szervezeti előzményében, a Szabad Kezdeményezések Hálózatában politizáló filozófus, hogy a bolsevik kutyából nem lesz demokratikus szalonna.

Azért nem tettem ki az idézőjelet, mert e kijelentésnek nincs sajtóbeli nyoma. Valószínűleg azért nincs, mert a korabeli sajtóirányítás gondoskodott arról, hogy az úgynevezett „alternatív" (ellenzéki) mozgalmakról minél kevesebb cikk jelenjen meg. Még az sem biztos, hogy TGM így mondta. Van ugyanis olyan változat, amely szerint nem állított, hanem csupán kérdezett. Valahogy így: vajon a bolsevista kutyából lesz-é demokratikus szalonna? Meg is unta a pontatlan idézgetéseket a rendszerváltás utáni nyilvánosságban, és 2006. október 6-án ezt a szöveget juttatta el a Magyar Távirati Irodához: „Mindazok, akik 1988-ban, a Magyar Népköztársaságban, a Varsói Szerződés tagállamában nyilvánosan ilyet mondtak, azok idézhetnek. Mások nem."

A közmondásból lett szállóige kalandos sorsában az újabb fordulat 2001-ben következett be. Az ellenzékben lévő MSZP Medgyessy Pétert indította miniszterelnök-jelöltként, és a hitelrontásra Kövér László vállalkozott. A Fidesz képviselője így „köszöntötte" a régi-új politikust: „Internacionalista bolsevik kutyából nem lesz nemzeti demokrata szalonna." Ő nem kérdezett, hanem állított, aminek nyoma van a sajtóban. Azért hivatkoznak rá szívesebben az ellenzéki politikusok és újságírók, mert akkor nem kell végiggondolniuk, vajon milyen kutyából lett (avagy nem lett) demokratikus szalonna. Holott nem is nagyon kéne választaniuk Tamás Gáspár Miklós és Kövér László, illetve Farkas Mihály és Rákosi Mátyás elsősége között.

Elég, ha visszakövetik a nagy hírre vergődött mondatot 1916-ig. Akkor mutatták be Szirmai Albert operettjét. A Mágnás Miska dalszövegeit Gábor Andor írta. A költő és kabarészerző vette először nevére a nagy hírre vergődött közmondást. Az operett talán legismertebb slágerét, a Csiribiri, csiribiri kék dolmány-t eredetileg a szubrettet (Marcsa mosogatólányt) játszó Fedák Sári énekelte, aki a Kutyából nem lesz szalonna-mondattal jellemezte a két tökkelütött grófot, Pixit és Mixit. Mi, utókori nézők azonban inkább a tévében gyakran sugárzott filmváltozatot ismerjük.

Az 1949-ben forgatott filmben a korszak vezető színésznője, Mészáros Ági jelenítette meg Marcsát. Úgy csúfolta meg a változtatásra alkalmatlan grófokat, hogy a két lükét játszó Latyikkal, Latabár Kálmánnal és Árpáddal ropta a táncot. Az ominózus mondat a colos Latyira jutott. Íme: „Kutyából nem lesz szalonna, / A suszterből nem lesz primadonna, / Szalmalángból vulkánkráter, / Nyúlból nem lesz hózentráger." A dalok szövegét Békeffi István igazította filmre, és egyelőre nem sikerült kideríteni, vajon a változtatás érintette-é a négysoros versike első mondatát.

Amíg ez kiviláglik, átmenetileg azzal zárom az eredetnyomozást, hogy a közmondás-szállóige névvel megjelölhető forrása Gábor Andor. A leleményesen bugyuta szöveg először 1916. február 12-én hangzott el a budapesti Király Színházban.

Tíz mondat egy szállóigéről

Mi csak lehetőséget akartunk adni, hogy jóvátegyék múltbeli bűneiket. (Bekiabálás: Kutyából nem lesz szalonna!) Igen, kutyából nem lesz szalonna, ezt tényekedéseik igazolják. *Farkas Mihály belügyi államtitkár az új hadseregbe átvett rég tisztekről egy debreceni nagygyűlésen, Néplap, 1945. augusztus 7.*

A ’19-es fehérterror napjaiban az aszódi Fő utca házfalára ilyesféle feliratokat mázoltak: „Kutyából nem lesz szalonna - Zsidóból nem lesz magyar.” *Székely István filmrendező, Új Kelet, 1975. november 14.*

Lehet-e kutyából szalonna? Lehet, hogy egy szelídebb kutya lesz belőle, de bizony kutyából soha nem lesz szalonna. *Kornai János közgazdász a gazdasági reformról, Mozgó Világ, 1990/4.*

A Szovjetunió menthetetlen, a kommunizmus menthetetlen, reformok itt soha nem lesznek. A reform illúzió, kutyából nem lesz szalonna. *Heller Ágnes filozófus az 1956 utáni értelmiségi életérzésről, Kortárs, 1998/5.*

Internacionalista bolsevik kutyából nem lesz nemzeti demokrata szalonna. *Kövér László Fidesz-politikus Medgyessy Péterről, az MSZP miniszterelnök-jelöltjéről, Magyar Hírlap, 2001. augusztus 11.*

Lehet ugyan azt mondani, meg viccesen is hangzik, hogy kommunista kutyából nem lesz demokratikus szalonna, de Nagy Imréék történetesen azt példázzák, hogy kommunistából válhat hazafi. *Kárpáti János újságíró, 168 Óra, 2020. június 17.*

Vannak, akik Kövér Lászlóhoz kötik a „kommunista kutyából nem lesz demokratikus szalonna” bonmot-t. Az igazság azonban az, a mondás valójában Tamás Gáspár Miklóstól hangzott el először 1988-ban, a Jurta Színházban. *Gulyás Balázs újságíró, Magyar Hang, 2021. november 26.*

Kutyából nem lesz szalonna, Erdély pedig sohasem lesz román közigazgatási egység. *Pilhál Tamás újságíró, Magyar Nemzet Online, 2023. július 27.*

Most is igazolódott, hogy kommunista kutyából nem lesz demokratikus szalonna. *Csépányi Balázs újságíró Ágh Attila politológusról, Magyar Nemzet Online 2024. november 5.*

Kutyából nem lesz szalonna, de lehet-e a tartós béke érdekében létrehozott EU-ból olyan katonai nagyhatalom, amely legalább önmagát képes megvédeni az Egyesült Államok gyámkodása nélkül?” *Pogonyi Szabolcs publicista, Metazin.hu, 2025. április 3.*